

Was koster Jan een meisje?

door Frans Angevaare

Nee, dat uitendelijk toch niet, en koster was hij evenmin. Dat klinkt nogal cryptisch maar het zal in de loop van dit artikel hopelijk wel duidelijk worden. De centrale figuur erin is Jan de bastaard van Treslong, die onder meer teruggevonden kan worden in 'Aan Zee en op de Geest', pag. 374, waar wordt vermeld dat hij in 1439 als koster en schoolmeester van Noordwijk werd aangesteld. Maar dat blijkt iets genuanceerder te liggen.

Naast de baljuws, schouten en rentmeesters, die de plaatsverangers van de graven van Holland waren op lokaal niveau, was er nog een aantal ambten die wel niet direct tot het openbaar bestuur behoorden, maar wel door de overheid werden uitgegeven. Daarbij behoorden de *costerie ende schole* (het ambt van koster en schoolmeester), de *duijnwaerder* (toezichhouders in de duinen), het bode- en klerkambt en de inning van diverse soorten belastingen. De baljuws en schouten waren natuurlijk wel lieden waarop de graaf moest kunnen rekenen, dus dat waren doorgaans vertrouwelingen die ook geschikt bevonden werden. Bij andere functies was die geschiktheid minder aan de orde: die werden of verpacht, waarbij de overwegingen hoofdzakelijk financieel waren; of als gunst uitgegeven, waarbij de goede betrekkingen tot de graaf weer het belangrijkste waren.

Aelbrecht van Beieren

Zeker in die laatste gevallen is het een misverstand om te denken dat degenen die zulke ambten verwierven, ze ook zelf uitvoerden. Het ging bij hen om de inkomsten die met zo'n ambt waren verbonden, wat meteen al wordt geïllustreerd bij de eerste toekenningen die er van Noordwijkse ambten zijn. Nadat Guy van Blois was overleden viel het ambacht Noordwijk weer terug aan de Hollandse graaf, waarna Aelbrecht van Beieren er geen gras over liet groeien en op 2 januari 1398, binnen twee weken na Guys dood, Jacob Jansz het bode-ambt van Noordwijk gaf, en wat later, op 25 januari, de kosterij en het schoolmeesterambt aan Dirc die Wreede. De eerste was de *bottelier* van de graaf (zijn schenker en toezichhouder van de wijnkelder), de tweede zijn *panetier* (degene die het toezicht had over de broodbakkerij en -voorziening). Wel, als

bakker had Dirc die Wreede natuurlijk geen kaas gegeten van lesgeven dus hij en zijn collega bleven rustig aan het hof hun heer van brood en drank voorzien, streken het extra geld op en lieten het eigenlijke werk over aan een plaatsveranger, natuurlijk tegen een lagere vergoeding. Die kon er dan wel weer wat bijklussen door af en toe een brief te schrijven, want dan kon nog verder bijna niemand in het dorp.

Dirc die Wreede kreeg het ambt gedurende zijn leven lang, bij Jacob Jansz stond die bepaling er niet bij maar van hem is er van graaf Willem VI nog weer een benoeming – of liever *beveling* zoals dat toen heette – uit 1413. Uit de beveling van 1398 valt ook af te leiden dat Noordwijk er erg vroeg bij geweest is met zijn school. Het ging duidelijk niet om de oprichting van de school want er werd verwezen naar de baten en profijten die de houders ervan al onder Guy van Blois ontvingen. Aan het eind van de periode die dit artikel bestrijkt, zo ongeveer tot 1450, blijkt dat de school achter de kerktoren stond, nabij de Gasthuissteeg (nu de Kerkstraat).

Graaf Willem VI had in 1411 de inkomsten van onder andere het slot Teijlingen, de stad Beverwijk, het ambacht Noordwijk en het land van Texel toegezegd aan zijn vrouw, Margaretha van Bourgondië. Dat ging in na zijn overlijden in 1417 maar Margaretha vulde haar lijftocht nogal ruim in en ging ook de benoemingen in haar gebied verzorgen, en zo komen we dan bij Jan van Treslong uit, in 1439.

Jans vader was Lodewijk van Treslong, een van de vertrouwelingen van Margaretha, wat hem zelf het baljuwschap van Noordwijk had opgeleverd. Lodewijk wordt voor het eerst vermeld in 1429 en in Noordwijk in 1438 toen hij een huis in de Voorstraat verwierf. Hij zal ongeveer in 1410, misschien iets eerder, zijn geboren en verwekte 15 kinderen, waarvan er vier buitenechtelijk waren. Daarbij Bouwen en oude Pieter, die later nog een rol in het Noordwijkse dorpsbestuur zouden spelen. Alle 15 kinderen van Lodewijk werden geboren na 1440 behalve één, Jan dus want die kreeg immers al in het januari 1439 het koster- en schoolmeesterambt van Noordwijk toebedeeld. Behalve een groot leeftijdsverschil met de andere kinderen laat dat ook weer zien dat hij het ambt niet zelf uitoefende, want zelfs als hij een jeugdzonde van zijn vader was, zal hij in 1439 niet ouder geweest zijn dan een tiener. Eerder een kandidaat om in de klas te zitten dan om voor de klas te staan.

Het was dan ook in dit geval weer een gunst met een geldelijke achtergrond: de jonge Jan werd zo van een inkomen voorzien (waarschijnlijk eerst nog bedoeld als een bijdrage in zijn opvoeding), waarvan hij voor de rest van zijn leven was verzekerd.

Margaretha mocht dan wel haar eigen rijkje besturen, voor een hogere vorm van rechtspraak zoals beroep en enkele andere zaken moesten de inwoners altijd nog naar het door haar neef Philips ingestelde Hof van Holland en door een proces dat daar in 1448 is gevoerd, komen we veel meer te weten over de kosterij in Noordwijk. Thomas Willemsz., alias *schipper Maes*, had de kerkmeesters van de Sint Jeroenskerk in Noordwijk voor het Hof gedaagd met de eis om hem toe te laten tot de kosterij, de school en de medepenning. Die waren hem enige tijd daarvoor door Philips van Bourgondië gegeven, maar hoewel hij eenmaal, andermaal en driewerf de schout, baljuw en andere inwoners van Noordwijk had verzocht hem of zijn plaatsvervanger daarin toe te laten, hadden ze hem dat geweigerd. Daarom, vond hij, zat er voor hem niets anders op dan om zich tot het Hof te wenden.

Van hem, schipper Maes, is verder niets bekend. Hij had twee broers, Claes en Floris, die voor hem borg stonden, toen hij toezegde om voor het Hof te verschijnen vanwege een misdad (gedaen mit woorden ende mit werken) die hij had begaan tegenover de kerkmeesters en een van hun zonen – daar is geen vervolg van te vinden, maar waarschijnlijk zal hij wat meer dan zachte dwang gebruikt hebben om zijn zin te krijgen.

Van de kerkmeesters, bij wie zich Jan de bastaard van Treslong in het proces had gevoegd, is in de sententie het eerste verweer te lezen. Ze benadrukten dat ze ook namens de inwoners van Noordwijk handelden en legden uit dat de kosterij toen die vrijgekomen was, door Margaretha van Bourgondië aan de bastaarddochter van Lodewijk van Treslong was gegeven. Jawel, de *dochter*. Uit haar naam hadden de kerkmeesters enkele jaren lang het ambt uitgevoerd, totdat de stadhouder van de graaf in Holland, Willem van Lalaing (hij had die functie van 1440-1445), het ambt gegeven had aan Herviet, zijn knecht. Dat zal dan wel niet lang na Margaretha's dood (in 1441) geweest zijn. Uit het verdere relaas valt op te maken dat Herviet en de kerkmeesters ook al enkele jaren over het bezit van de functie hebben geruzied, maar daar is niets van teruggevonden. Duidelijk is wel dat de kerkmeesters op het standpunt stonden dat Herviet geen rechtmatig bezitter van de kosterij was, en dat zij vier of vijf jaren lang in het bezit ervan waren gebleven. Herviet zal in 1445, toen zijn meester van zijn functie werd ontheven, met hem naar Vlaanderen zijn vertrokken. Schipper Maes, nog steeds volgens de kerkmeesters, had zijn bevelingsbrief slechts te danken aan het opgeven van het ambt door Herviet, en daarom hoefden zij hem ook niet tot de kosterij toe te laten.

Schipper Maes krijgt dan als klager de gelegenheid te antwoorden en deed dat eerst door aan te voeren dat het feit dat de kosterij aan een vrouw gegeven was aantoonde dat het geen geestelijk ambt is. Hij zal wel hebben willen voorkomen dat er aangevoerd zou worden dat een schipper het ook niet mocht uitvoeren. Verder stond hij op het standpunt dat bij het overlijden van Margaretha van Bourgondië, omdat zij slechts lijftochtvrouw was, de begeving aan de dochter van

Lodewijk van Treslong ook kwam te vervallen. Natuurlijk bestreed hij ook het standpunt dat Herviet geen rechtmatig bezitter was en zei verder dat de kerkmeesters helemaal geen titel of recht op het ambt hadden, en dat ze lange tijd onterecht gebruik van de kosterij hadden gemaakt. En hij benadrukte nog maar eens dat juist hij wél een schriftelijk bewijs had: zijn eigen brief van Philips van Bourgondië.

De kerkmeesters, in tweede termijn, worden heel origineel in hun verweer en stellen nu, waar ze het er eerder over hadden dat de kosterij aan een dochter van Lodewijk gegeven was, dat dat een vergissing (een *versinnenisse*) van de schrijver is geweest – het was nu volgens hen wel degelijk aan de bastaardzoon van Lodewijk gegeven. Veel voegden ze verder niet toe, behalve dan dat ze nu duidelijk stellen dat de heer van Lalaing geen macht had om de kosterij aan zijn knecht te geven, en al helemaal niet de medepenning, en ze herhalen nog eens dat ze meermalen Herviet voor het gerecht hebben gedaagd.

Voor het tot een uitspraak komt moet er eerst toch wel wat duidelijkheid komen of het nu om een dochter of een zoon van Lodewijk ging. De originele bevelingsbrieven zijn natuurlijk niet meer voorhanden, maar het was gebruikelijke dat de teksten ervan ook in registers werden opgetekend. Margaretha was in 1418 ook zo'n register begonnen en dat, bijna 600 jaar oud dus, is nog wel bewaard gebleven. De optekening van de begeving van de kosterij is er ook in te vinden: op 4 januari 1438 (hofstijl, dus 1439) geeft zij, na een ootmoedig verzoek van haar getrouwe Lodewijk van Treslong, *onse costerie ende schole tot Noirtich aan Jan die Bastaert van Treslonge zoon des selven ons getruwen Lodewijcks*. Dat is dan uiteindelijk toch wel erg duidelijk: het ging om zijn zoon, en de verwijzing in het verweer van de kerkmeesters naar een dochter van Lodewijk is bij zo'n principiële kwestie toch wel een erg grote slordigheid.

Enfin, terug naar het proces. Het Hof heeft geen vonnis gewezen, maar Philips van Bourgondië in eigen persoon heeft er een uitspraak aan gewijd. Daar is hiervoor al uit geciteerd want de punten die aangevoerd werden door beide partijen staan er uitgebreid in beschreven. De eindconclusie is minder gedetailleerd: schipper Maes werd in het ongelijk gesteld en de kerkmeesters en Jan van Treslong mochten in bezit

blijven van de kosterij zoals de brief van Jan dat uitwees. Er kan toch wel uit worden afgeleid waarom: Margaretha had in de brief de expliciete bepaling opgenomen dat de kosterij aan Jan was gegeven voor zo lang als hij leefde, dus Philips stelde zich nu ook op het standpunt dat de latere brieven ten onrechte waren verleend. Echt consequent was dat niet, want er is in een ander geval een uitspraak bekend die tegengesteld is en bovendien strookt het ook niet met zijn wens om benoemingen van Margaretha te bekrachtigen.

Maar Jan en de kerkmeesters hadden toch niet helemaal reden tot juichen want Philips had ook nog eens zijn rentmeester-generaal geraadpleegd en was tot de conclusie gekomen dat zowel de klager als de verweerders géén recht hadden op de medepenning en het stalgeld. Dat behoorde alleen de graaf toe.

De medepenning, ook wel godspenning of handgift genoemd en niet te verwarren met de muddepenning, is in deze context waarschijnlijk het beste te beschrijven als het eerste geld dat een koopman 's ochtends voor zijn koopwaar beurde; het stalgeld was het geld dat werd betaald voor een standplaats op de markt.

Schipper Maes is met lege handen afgedropen en behalve dat hij zes jaar later nog eens voor het Hof verscheen in een andere kwestie, horen we niets meer van hem.

De bakker van de graaf, het bastaardzoontje van de baljuw, schipper Maes en de knecht van de stadhouder: het was al met al een bont gezelschap dat in de eerste helft van de 15^e eeuw het koster- en schoolmeesterambt van Noordwijk in handen had.

Bronnen: Nationaal Archief; de archieven van de Graven van Holland; het Hof van Holland; de Abdij van Leeuwenhorst.